

УДК 378.147.091.3:78

ДІДИЧ Галина Степанівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музичного мистецтва і хореографії Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
e-mail: didych.h@i.ua

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Проблема формування національної свідомості та самосвідомості особистості є гостро актуальними питаннями сьогодення. Завдяки національній самосвідомості особистість глибше розуміє свій народ, його історію, духовність і культуру, а також свої якості, здібності і можливості, виробляє основні напрямки своєї діяльності, накреслює і успішно утврджує свою життєву позицію. У зв'язку з цим важливого значення набуває висвітлення ролі наявності у майбутніх учителів музичного мистецтва навичок для розвитку національної самосвідомості у підростаючого покоління.

У державних законодавчих документах (закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»)) [6; 7; 10] визначено роль і значення освіти і виховання особистості в душі любові до Батьківщини й усвідомлення свого громадянського обов'язку на основі поєднання духовних національних та загальнолюдських цінностей. Актуальності набувають дослідження, спрямовані на інтенсифікацію процесу національного виховання. Організований виховний вплив має включати дію таких чинників, як мова, література, образотворче мистецтво, музика. Аналіз наукової літератури переконує, що саме українська народна музика, котра відображає традиційну українську культуру, історичне минуле українського народу, емоційно впливає на свідомість та самосвідомість, є суттєвим чинником виховного впливу на особистість.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблеми національного виховання, формування національної свідомості та самосвідомості завжди були у центрі уваги багатьох дослідників української педагогіки: Г. Ващенко, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.

Питанням формування національної самосвідомості присвятили свої дослідження відомі філософи: М. Возняк, В. Жмир, І. Кресіна та ін.; психологи: І. Бех, М. Боришевський, О. Киричук та ін.; історики: Я. Дашкевич, Я. Ісаєвич та ін.

Концептуальні засади національного виховання та формування культури й

самосвідомості висвітлені у працях сучасних педагогів: В. Бондара, М. Євтуха, І. Підласого, Ю. Руденка, О. Савченко, Б. Ступарика, О. Сухомлинської, Г. Філіпчука та ін.

А. Алексюк, І. Бех, А. Бойко, В. Майборода, І. Мартишок, О. Нікулєнко та ін. у своїх дослідженнях обґрунтовують теоретичні засади формування національної самосвідомості. Окремі психолого-педагогічні й методичні аспекти формування національної свідомості особистості розкрито у дисертаційних дослідженнях Г. Гуменюк, У. Нетаврової, В. Каюкова, Г. Кловак, О. Ярмоленко та ін.

Проблема формування національної самосвідомості глибоко хвилює вчених як в Україні, так і за кордоном. Значну увагу вони приділяють її вирішенню, досліджуючи дитячий та шкільний вік, причому засоби мистецтва, насамперед музичного, вважаються найбільш дієвими. Дослідженню цієї проблеми присвячені праці Л. Альшевської, Н. Гізіятуліної, Г. Гуменюк, Л. Кандиби, Г. Кловак, Н. Копилєнко, О. Красовської, О. Любара, Л. Паламарчук, К. Приходченко, С. Самоплавської, М. Стельмаховича, Д. Тхоржевського, Ф. Харісова та ін.

Мета статті полягає у розкритті теоретичних основ проблеми формування національної самосвідомості особистості, уточненні сутності поняття «національна самосвідомість», визначенні структурних елементів національно свідомої людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вчені – філософи, психологи і педагоги – уважають, що за своєю сутністю самосвідомість є вищим рівнем відображення дійсності і регуляції людської діяльності, на якому людина піднімається до усвідомлення своєї відмінності, своїх інтересів та цілей діяльності і свідомо регулює цю діяльність.

З психологічної точки зору свідомість – це: 1) вищий рівень психічного відображення і саморегуляції; звичайно уважається властивим тільки людині як суспільно-історичній істоті; 2) думки і почуття, що індивід усвідомлює в будь-який даний момент.

За Зігмундом Фрейдом, свідомість – одна з трьох систем психіки, котра включає в себе лише те, що усвідомлюється в кожен момент часу. Основна роль свідомості – роль органа відчуттів для сприйняття психічних якостей,

головним чином – для сприйняття зовнішніх подразнень, а також почуттів задоволення і незадоволення, що можуть виникати лише всередині психіки [8].

В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка знайдено інше тлумачення терміну «свідомість»: це властивий людині спосіб ставлення до світу через суспільно вироблену систему знань, закріплених у мові. Свідомість виникає тільки в суспільстві. Завдяки свідомості людина накреслює більш чи менш віддалену мету своєї діяльності, регулює свою поведінку, впливає на поведінку інших людей [3].

Філософи стверджують, що свідомість – властивий людині спосіб відношення до світу через суспільно-виробничу систему знань, закріплених у мові, в усіх її смислах і значеннях; найвища форма відображення матерії. За своєю природою свідомість є властивістю високоорганізованої матерії – людського мозку. Ця властивість полягає в створенні суб'єктивних образів об'єктивного світу, в одержанні, зберіганні й переробці інформації, у виробленні життєвої програми.

Психологи практикують термін «самосвідомість» як вищий рівень розвитку свідомості, вона є основою формування розумної активності та самостійності особистості в її судженнях і діях. Самосвідомість – образ себе, ставлення до себе. Цей образ і ставлення нерозривно пов'язані з прагненням до змінювання себе, самовдосконалення. Одна з вищих форм роботи самосвідомості – спроба знайти сенс власної діяльності, що нерідко трансформується в пошук сенсу життя [8].

Великого значення самосвідомості надавав В. Жаботинський, який говорив, що «я висуваю інший критерій вищої раси – самосвідомість ... Зовні вона виявляється в тому, що ми називаємо різним іменем – частіше за все гордістю. Це є риса, завдяки якій король Лір в рубищі залишається королем, він не може позбутися цього усвідомлення» [2].

Усвідомлення себе – це є формування самосвідомості. Таким чином, самосвідомість становить основу можливостей або свідомого ставлення до світу і людини взагалі.

Суспільна свідомість – це економічні, соціальні, політичні, правові, моральні, художні, релігійні, філософські, наукові та інші погляди, а також уявлення, ідеї і теорії [9].

Одним з аспектів суспільної свідомості і є національна свідомість людини. Національна свідомість – розуміння кожною особистістю, усім народом багатогранних аспектів свого національного буття – в минулому, сьогодні і в майбутньому. Національна свідомість створює

умови для глибокого розуміння потреб, інтересів свого народу на всіх етапах його історичного розвитку. Завдяки національній свідомості особистість глибше розуміє свій народ, його культуру й духовність, а також свої якості, здібності й можливості, виробляє основні напрямки своєї діяльності, визначає й успішно утверджує свою життєву позицію.

Надзвичайно важливим у вивченні національної самосвідомості є педагогічний аспект. Спираючись на загально-філософські концепції і дослідження психології та соціології, педагогіка розглядає проблеми національної самосвідомості в основному з практичної точки зору, аналізуючи форми, методи і шляхи її формування у навчально-виховному процесі.

Повноцінну, ціннісну, національно свідому особистість з почуттям власної гідності, з високими моральними якостями можливо виховати тільки завдяки правильно організованій системі вивчення національних ідеалів, традицій, звичаїв. А ця система має формуватись з національного світогляду, філософії народу, національної ідеології.

Видатний український педагог Григорій Ващенко зазначав, що «національне виховання молоді є найважливішим завданням нашого народу» [1, с. 172]. «Свій народ українець мусить любити так, як діти люблять своїх батьків: любити його традиції, свою рідну мову, свою пісню, звичаї, любити природу, серед якої він живе, його культуру» [1, с. 172].

Ідеї національного виховання посідають важливе місце в педагогічній системі В. Сухомлинського. Саме у народній педагогіці учений запозичає ідею звернення вчителя до серця і розуму дитини, шляхи розв'язання суперечностей між особистісними, національними та загальнолюдськими цінностями. Дослідник стверджує, що ціннісно-сміслова сфера учня починає формуватися в сім'ї, а такі цінності, як любов, віра, краса, милосердя, добро, увага, істина, турбота про людей, є універсальними, морально-етичними поняттями, притаманними українцю.

У народних звичаях, обрядах, традиціях В. Сухомлинський вбачав витoki духовності учня початкових класів, джерела його «духовного світу», «духовного життя». Сферу духовного життя людини в педагогічному і психологічному аспектах дослідник пов'язував із розвитком формування її моральних, інтелектуальних, естетичних запитів та інтересів у процесі активної діяльності, стверджуючи, що національне виховання повинне носити діяльнісний характер.

Національна самосвідомість – це результат повороту свідомості особистості уже на своє «Я», формування нею образу «Я» як

національно свідомої людини. Структурними елементами цього образу є знання рідної мови, українських звичаїв, обрядів та традицій, усвідомлення себе як представника певної нації, національної культури та історії.

Національне виховання є стрижнем прилучення молоді до пізнання і створення національних надбань культури, традицій та мови, бо все це краплина за краплиною твориться народом історично. М. Бердяєв зазначав «Хто не любить свого народу, той не може любити людство ..., людина входить у людство через національну індивідуальність, як національна людина, а не безлика людина».

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Отже, національна свідомість і самосвідомість є тим фундаментальним феноменом, котрий сприяє розвитку всіх потенцій і можливостей особистості. Завдяки національній самосвідомості особистість глибше розуміє свій народ, його історію, духовність і культуру, а також свої якості, здібності і можливості, виробляє основні напрямки своєї діяльності, накреслює і успішно утверджує свою життєву позицію. Але без урахування значення підготовки майбутніх педагогів до такої ж роботи у школі і, відповідно, без формування їхньої національної самосвідомості як обов'язкової професійної якості, а не просто якості громадянської, це завдання не може бути виконане.

Не зважаючи на значний науковий доробок сучасних дослідників, нині відсутнє єдине тлумачення поняття «національна самосвідомість», що призводить до нечіткості у визначенні завдань та змісту навчально-виховної роботи. У працях цього напрямку недостатньо відбито теоретичні та методичні аспекти виховання національної самосвідомості студентської молоді, зокрема, майбутнього вчителя музичного мистецтва. Саме й це потребує подальших досліджень.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко Г. Хвороби в галузі національної пам'яті / Г. Ващенко. – К., 2003. – 335 с.
2. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посібник для студентів вищих навчальних закладів / О.І. Вишневський. – Дрогобич: Коло, 2003. – 528 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Дідич Г. С. До проблеми формування національної самосвідомості особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва / Г. С. Дідич // Наукові записки. – Випуск 152. – Серія: Педагогічні науки. – Кропивницький. РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. – С. 106–110.

5. Дідич Г. С. Педагогічні засади формування національної самосвідомості особистості засобами музичного мистецтва / Г. С. Дідич // Наукові записки. – Випуск 163 (2018). – Серія: Педагогічні науки. – Кропивницький. РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2018. – С. 92–98.

6. Масол Л. Концепція загальної мистецької освіти / Л. Масол // Мистецтво та освіта. – 2004. – № 1. – С. 2–5.

7. Національна доктрина розвитку освіти. Затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 34/2002.

8. Общая психология [Богословский В. В., Ковалев А. Г. и др.]; под ред. В. В. Богословского. – М.: Просвещение, 1973. – 453 с.

REFERENCES

1. Vashchenko, H. (2003). *Khvoroby v haluzi natsional'noyi pam'yati*. [Diseases in the field of national memory]. Kyiv.
2. Vyshnevskyy, O. I. (2003). *Teoretychni osnovy suchasnoyi ukrayins'koyi pedahohiky*. [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy]. Drohobych.
3. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrayins'kyu pedahohichnyy slovnyk*. [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv.
4. Didych, H. S. (2017). *Do problemy formuvannya natsional'noyi samosvidomosti osobystosti maybutn'oho vchytelya muzychnoho mystetstva*. [The problem of forming the national identity of the personality of the future teacher of musical art]. Kirovograd.
5. Didych, H. S. (2018). *Pedahohichni zasady formuvannya natsional'noyi samosvidomosti osobystosti zasobamy muzychnoho mystetstva*. [Pedagogical bases of formation of national identity of personality means of musical art]. Kirovograd.
6. Masol, L. (2004). *Kontseptsiya zahal'noyi mystets'koyi osvity*. [Concept of general artistic education]. Kyiv.
7. *Natsional'na doktryna rozvytku osvity. Zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrayiny vid 17 kvitnya 2002 roku № 34/2002*. [National Doctrine of Education Development. Approved by Decree of the President of Ukraine of April 17, 2002 No. 34/2002.]. Kyiv.
8. *Obshchaya psikhologhiya*. (1973). [General psychology]. Moscow.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДІДИЧ Галина Степанівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри музичного мистецтва і хореографії Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва, сприймання музики як педагогічна проблема, художньо-естетичне виховання підростаючого покоління.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DIDUCH Galina Stepanivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Musical Art and Choreography of the Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: professional training of the future teacher of musical art, perception of music as a pedagogical problem, artistic and aesthetic education of the younger generation.

Дата надходження рукопису 02. 05. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор В. Ф. Черкасов.

УДК 368.17

ДУШНИЙ Андрій Іванович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри народних музичних інструментів та вокалу Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, член-кореспондент Міжнародної академії наук педагогічної освіти, заслужений діяч естрадного мистецтва України
СОБІЛЬ Іван Володимирович – студент Інституту музичного мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
 e-mail: accomobile@ukr.net

ПОСТАТЬ ВОЛОДИМИРА ЗУБИЦЬКОГО У МИСТЕЦЬКІЙ КУЛЬТУРІ ХХІ СТОЛІТТЯ (БАЯННО-АКОРДЕОННИЙ АСПЕКТ)

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В ХХІ столітті мистецька наукова думка в Україні вийшла на якісно новий рівень. В сучасному просторі культури постає завдання пошуку, вивчення та представлення суспільству нових видатних постатей мистецького життя. Музичне, зокрема – баянно-акордеонне мистецтво потребує детального загального та поетапного вивчення, систематизації та узагальнення феномену.

Баянно-акордеонне мистецтво, як галузь академічної культури України є доволі молоде, й бере свій початок з II половини ХХ ст. Ці процеси відображаються у підготовці концертантів на основі формування виконавської майстерності (за теорією М. Давидова); розвитку конкурсно-фестивального руху; активізація концертної діяльності, до якої долучаються провідні виконавці та науковці з усього світу; систематичними перемогами українських музикантів на міжнародних творчих проєктах; участь баяністів-акордеоністів України у концертних програмах світового масштабу; розвитком науково-дослідної та педагогічної ланки, тощо.

Формуванню українського баянно-акордеонного мистецтва сприяли композиторські течії, напрацювання у сфері оригінальної творчості та висвітлення репертуарної політики загалом, еволюція у конструкції й багато-тембровості готово-виборного інструменту, сучасних прийомів гри та технічних можливостей, становлення його

як повноцінної академічної складової.

Вагомою складовою сучасного академічного баянно-акордеонного мистецтва є його творчі особистості, зокрема такі, що увібрали в себе композиторський талант, виконавську бездоганність, диригентську майстерність, організаційну компетентність. Саме такі якості притаманні сучасному феномену, світилу композиторського вміння та не перевершеному виконавцеві-інтерпретатору, організатору та сподвижнику мистецького життя в Україні та зарубіжжі **Володимиру Даниловичу Зубицькому.**

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатогранність особистості В. Зубицького стала предметом дослідження цілої низки науковців, серед яких М. Гейченко, Г. Голяка, А. Гончаров, А. Душний, І. Єргієв, С. Карась, Я. Олексів, В. Охматюк та ін.

У першому десятилітті ХХІ століття постать Зубицького стала предметом наукового осмислення його внеску у сферу баянного репертуару. Захищають дисертації О. Гончаров «Неофольклористичні тенденції у баянній творчості В. Зубицького» та Г. Голяка «Творчість Володимира Зубицького в контексті розвитку сучасного баянного репертуару» в Україні та В. Карташов «До феномену стилю в творчості сучасного композитора-баяніста (на прикладі творів Володимира Зубицького)» в Росії.

Феномен виконавського універсалізму Зубицького розкривається у підрозділі 2.2. «Сучасні баянні інтерпретації Пасакалії c-moll Й. С. Баха (BWV 582) дисертації С. Карася